

gegeven moment de verhuizing in handen en requireerde daartoe helpers uit het *Häftlingslager*. 'Wat ik', schreef Herzberg,

'met eigen ogen gezien heb, is o.a. het volgende:

Het ziekenhuis en het *Altersheim* moesten gelijktijdig verhuizen, plus de vrouwenbarakken en nog enkele mannenafdelingen. Voor de zieken en het *Altersheim* waren geen dragers en geen draagbaren beschikbaar, hoewel ze waren toegezegd. De zieken waren in bed blijven liggen en hun was hulp beloofd. Vóór 4 uur moest alles over zijn.

Toen 't niet gauw genoeg ging, greep de *Lagerälteste* in en binnen een minimum van tijd betaalden via *Kapo's* en *Häftlinge* de Joden het gelag. In barak 13 sleepten ze de zieke mannen halfnaakt weg met z'n tweeën op elkaar in één bed. Jammerend en kreunend. In barak 12 — vrouwen-*Altersheim* — heb ik het afbreken van de driehoog bedden gezien. De oude vrouwen, die kreunend driehoog lagen en het bed niet verlaten konden, werden er eenvoudig uitgesmeten. . . . De zieken moesten de barak verlaten. Ze werden er anders uitgeknuppeld. De *Häftlinge* stalen wat los en vast was. De rest werd nog gestolen door de Joden zelf.

. . . Het begon donker te worden, het ging regenen. Er ontstond een onbeschrijfelijke chaos. Op de grond, op de bagage, lagen de oude mensen te sterven. Men liep over ze heen, men trapte op ze; ze hadden geen kracht meer om te schreeuwen. In de schemering zag men ze trouwens niet liggen.'¹

Verdere verhuizingen bleven de Joden van het *Sternlager* althans binnen het Bergen-Belsen-complex bespaard. Op hun wegvoering in de weken waarin zich de ineenstorting van het Derde Rijk voltrok, komen wij, zoals reeds aangekondigd, nog terug.

Weinig hulp voor Nederlanders

In het laatste hoofdstuk van ons deel 8 hebben wij er op gewezen dat de hulp die gevangenen van buiten ontvingen, van de allergrootste betekenis was: moreel en materieel — moreel, omdat elk pakket dat zij kregen, een blijk was van belangstelling en medeleven; materieel, omdat de inhoud hun fysiek ten goede kwam en hun met name in de concentratiekampen een sterkere positie kon geven in de verwoede strijd om het bestaan: desgewenst konden zij de levensmiddelen en de tabakswaaren die zij ontvingen, ten dele gebruiken als ruilmiddelen, ook wel als middelen

¹ Abel J. Herzberg: *Tweestromenland*, p. 255—58.